

Про деякі питання найдавнішої історії людства

[Рецензія на працю Ранова В. О. «Древнейшие страницы истории человека». — М.: Просвещение, 1987. — 155 с.]

Найдавніший період в історії людства, для позначення якого вживається термін «палеоліт», має величезне значення в історії людської культури. Якраз до цього часу відносяться найважливіші досягнення в розвитку суспільства. Мова йде про появу знарядь праці та їх удосконалення, про оволодіння вогнем, про появу техніки спорудження жител і винайдення одягу, що було необхідним через зміни клімату — похолодання і т. ін.

Доба палеоліту завжди викликає захоплення спеціалістів і тих, хто цікавиться історією початкових етапів суспільства. Про це свідчать численні опубліковані праці наукового і науково-популярного характеру та художні твори.

Незважаючи на наявність численних видань, де викладаються наслідки досліджень пам'яток і розробки відповідних проблем історії суспільства цього часу, все ж багато питань ще лишається не розв'язаними і дискусійними.

Серед таких проблем можна відзначити, наприклад, такі: час і місце виникнення людського суспільства, час заселення окремих районів земної кулі і конкретні шляхи цього процесу, етапи антропогенезу, час появи найдавніших людських культур. Відкриття останніх десятиліть вносять значні корективи у вирішення вказаних проблем.

Відзначені проблеми є одними з центральних у праці В. О. Ранова, який поставив перед собою завдання висвітлити їх на основі різноманітних джерел.

Книга В. О. Ранова, що складається з 5-ти розділів та заключення, гарно ілюстрована: в ній подані не тільки рисунки найдавніших знарядь, а й типи найдавніших людських істот, карти стародавніх пам'яток, різні схеми шляхів розселення, серії кольорових фото. Все це дає можливість отримати виразне уявлення на основі найновіших наукових даних про вигляд перших людських істот, про різні сторони культури наших далеких предків.

В. О. Ранов у своїй праці критично розглядає ряд концепцій на походження людини, про визначення місця і часу виникнення найдавніших людських істот, вступавши переконаним прихильником моноцентристської теорії походження людини, за якою людство виникло на території Африки, а потім розселилось в інші райони світу. Слід відзначити, що в даний час більшість учених є прихильниками даної теорії, бо вона враховує відкриття останніх десятиріч на території Африки. Відкриття в цьому регіоні та інших частинах світу дали можливість визначити також і шляхи розселення найдавніших людських істот як на північ в Європу, так і на схід — в Азію.

В. О. Ранов на основі численних джерельних матеріалів переконливо аргументує положення, що основним районом виникнення людини була Африка, де з'явилась близько 2,6 мільйонів років тому, що групи давніх людей потім розселилися на інші континенти, що час розселення і освоєння нових районів був тривалим, і в його процесі розвивався фізичний тип людини від габіліса до архантропа, від архантропа до неандертальця-палеоантропа, від палеоантропа до розумної людини-неоантропа.

Значну увагу приділяє В. О. Ранов габілісу як найдавнішому етапу в розвитку фізичного типу людей, як істоті, що вже виділилась з тваринного світу і виготовляла знаряддя праці, характерні для так званої галечної культури. Його думка з даного питання цікава і добре аргументована, але дискусійна, оскільки більшість дослідників найдавніший етап виникнення людини вбачають лише в архантропах.

Вказуючи на африканське походження людини і людського суспільства, В. О. Ра-

нов багато уваги приділяє азійській теорії виникнення людини і людського суспільства, і, зокрема, теорії Р. Кенігсвальда, одного з визначних учених Європи, яка була до останнього часу дуже поширеною серед спеціалістів. Він відзначає, що відсутність на території Азії решток австралопітеків не дає підстав для висновку про появу найдавнішої людини лише на території Африки.

У своїй праці В. О. Ранов ґрунтовно розглядає розвиток кам'яної індустрії первісної людини, характеризує послідовні хронологічні комплекси, властиві різним етапам на різних територіях, що відбивають прогресивний розвиток техніки з урахуванням специфіки, яка простежується в певних районах, на основі найновіших відкриттів, деякі з яких ще мало відомі радянському читачеві.

Розглядаючи проблему розселення, В. О. Ранов відзначив, що на території і Європи (грот Валлоне), і Азії (Убейдія на Передньому Сході, місцезнаходження у Китаї) найдавніші знахідки кам'яного віку датуються часом в один мільйон років. Убейдія має риси олдувея і раннього ашелю.

Ці дані вказують на тривалість процесу розселення з Африки, який відбувався з зупинками. Враховуючи археологічні та антропологічні (на жаль, нечисленні) дані, В. О. Ранов у своїй праці висунув важливі положення про конкретні шляхи просування груп давнього населення. Так, зокрема, він вважає, що передньоазійський міст просування розділився на кілька напрямів: одна група просунулася на Кавказ, друга — в Східну Європу через Балкани, а третя — на Схід. Ці положення дуже важливі і відбивають стан сучасних знань.

У межах відзначених напрямів просування стародавнього населення для території СРСР дослідник накреслив 5 етапів розселення. Останнім з них, на його думку, був пізньопалеолітичний етап.

Характеризуючи соціальний лад, В. О. Ранов вважає, що родовий лад виникає лише у пізньому палеоліті, хоча більшість спеціалістів зараз дотримуються думки про його виникнення у мустьєрський час. Крім того, він вважає, що справжня людина виникає лише в пізньому палеоліті, що є помилковим, оскільки ще раніше виникло житлобудування, мистецтво, відбулось оволодіння людини вогнем. Тварина цього не могла б досягнути.

Необхідно зауважити, що нечітко В. О. Ранов викладає питання про первісне людське стадо, про час існування цього періоду в межах первіснообщинного ладу, про його хронологічні межі. Якщо поділяти думки про існування родового ладу з доби пізнього палеоліту, то верхньою хронологічною межею первісного людського стада буде початок пізнього палеоліту. Тому і мустьєрська доба буде відноситись до доби первісного людського стада, що є застарілим поглядом.

Очевидно, неможливо погодитись і з думкою В. О. Ранова, що між мустьє і пізнім палеолітом в розвитку суспільства відбувся стрибок. Ряд учених, що раніше захищали це положення, від нього відмовились (наприклад, П. Й. Борисковський). Навіть сам В. О. Ранов у своїй праці відзначає ряд випадків фактичного переростання мустьєрської культури в пізньопалеолітичну (наприклад, про це свідчать дані стоянки Шугноу в південному Таджикистані), не говорячи про ряд інших багатощабрових стоянок у ряді районів, про які йдеться.

Незважаючи на відзначені вище деякі недоліки, загалом праця В. О. Ранова є цінним внеском у розгляд проблеми становлення людини і людського суспільства, у висвітлення особливостей початкових етапів існування людської культури. У ній на основі найновіших комплексних джерел всебічно характеризуються складні проблеми історії людини на найдавніших ступенях її розвитку. Праця написана гарною мовою і буде цінною для всіх, хто цікавиться найдавнішими, ще досить загадковими, сторінками історії людства.

ЧЕРНИШ О. П.